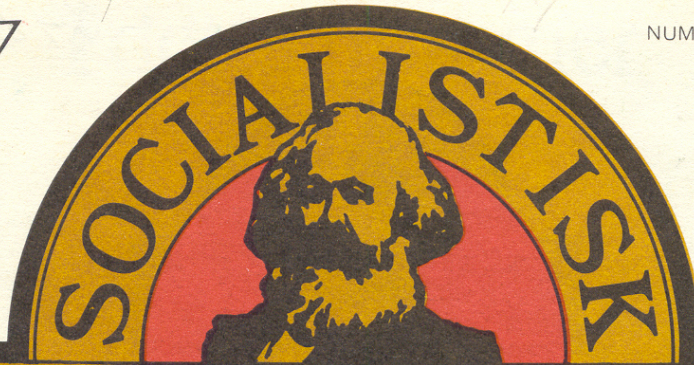

27

NUMMER 3 · 1977

DEBATT

UTGIVEN AV VÄNSTERPARTIET KOMMUNISTERNA

PERSON KULTEN

**Inledning till
en serie om debatten
efter Stalin.**

Arbetarklassens villkor i England under 1840-talet

Hjördis Levin

En bok som aldrig översatts till svenska är Friedrich Engels 'The condition of the Working Class in England' ('Arbetarklassens villkor i England').¹ Där skildrar han på ett gripande och fascinerande sätt hur arbetarna levde på 1840-talet. Han vandrar genom staden Manchesters gator och beskriver ett till synes oplanerat mönster. De fattigas usla kåkar isolerade från de rikas kvarter med en buffert av småborgerliga hus emellan dem. Han såg förhållandena dialektiskt. De torftiga hyddorna var de pråliga överklasshusens gråa negation, likt svällande omeletter och suffléer vid sidan av en hög äggskal. Han framställde staden i ett makro- och ett mikroperspektiv. Han beskrev gatuplanen och han gick in i husen och visade på madrasserna på golvet och de eländiga matbitarna på de rankiga borden. Men ur de urblåsta skalen skymtade han ett hot: revolutionens nödvändighet. Kapitalismens lika nödvändiga utveckling skulle medföra arbetarnas resning ur sin svält och sitt elände.

Engels bok är en samtidsskildring och en klassiker. Den har citerats och använts av både marxister och icke-marxister. Den

har berömts och kritiserats och förkastats och upprättats. Vad är det då för bok? Är det en tillförlitlig och mångsidig källa eller är den som kritikerna säger en efterrapning av en litterär stil som var vanlig på den tiden? Var den en socialliberal protest mot kapitalismens oarter som många andra böcker från samma period? I historieforskningens debatt om levnadsvillkoren för arbetarna i England har 'the Condition' diskuterats som källa och har både förkastats och upprättats.

Under ca 75 år rådde så gott som fullständig enighet om att arbetarnas villkor i England under industrialismens första period var och inte kunde vara annat än eländig. Arbetarna själva upplevde på ett konkret sätt att de inträtt i en hård och obarmhärtig tidsålder. Intellectuella, radikala och samvetsömma människor ur medelklassen påvisade och skrev om den misär de såg omkring sig. Nationalekonomerna bevisade med sina teorier att livsmedlen alltid kommer att frambringas i långsammare takt än befolkningen ökar: halvsvalt för arbetare var naturligt, den fattige kunde aldrig bli

annat än fattig. Forskarna ansåg att Engels hade rätt, även om de tyckte att hans bild var väl mörk.

Borgerlig kritik

Från slutet av första världskriget började så andra uppfattningar att göra sig gällande. Man försökte bevisa att kapitalismen var en välsignelse för människorna; den hade förbättrat deras levnadsvillkor redan i början av industrialiseringen. Talet om det hungriga 1840-talet var en lögn. Man hade funnit ett medel som skulle slå undan alla bevis på motsatsen. Observatörers och författares skildringar, offentliga dokumentationer och rapporter, de fattigas missnöjesyttringar i form av radikala rörelser, revolutionära fackföreningar, chartism, upplopp, maskinförstoring och försök till väpnade uppror var inget mot det medel som skulle stå för bevisen: statistiken.

Denna sk optimistiska skola grundades av Sir John Clapham (Economic History of Modern Britain). Han stödde sig i första hand på reallöneberäkningar som i huvudsak byggde på den amerikanske professorn Silberlings resultat från 1923. Clapham hävdade att arbetarnas reallöner hade stigit från 1800-1850. 'The condition' utsattes för en mörkade kritik av den optimistiska skolan. Ca sextio år efter den första brittiska utgåvan av boken kom ytterligare en översättning på engelska. Denna gång av ett par forskare, W.O. Henderson och W.H. Chaloner från Manchester University under titeln 'Engels' Condition of the Working Class' (Oxford 1958). De båda forskarna hade lagt ner ett minutuöst arbete på att kontrollera Engels uppgifter och med småaktigt iver och nit påpekar de de mest ynkliga pettesserna. Detta är den enda översättning som idag är tillgänglig på Kungliga Biblioteket i Stockholm.

44

Försvar för Engels

Det finns emellertid en nyare översättning av den engelske historikern E.J. Hobsbawm (Panther Books 1969) och han har en helt annan uppfattning om boken som källa.

Hobsbawm tillhör den pessimistiska skolan, dvs de forskare som håller på den traditionella uppfattningen att arbetarna fick det sämre under industrialismens framväxt. År 1958 skrev Hobsbawm en artikel 'History and 'The Dark Satanic Mills'. Där redogjorde han dels för den optimistiska skolans bevis och dels för sina invändningar mot Hendersons och Chaloner översättning av 'Arbetarklassens villkor'. (Artikeln ingår i 'Labouring Men' London 1972.)

Hobsbawms artikel har använts flitigt i den debatt om levnadsvillkoren som pågick och som ännu pågår och i en efterskrift klargjorde Hobsbawm att han inte ville bevisa (det räckte inte hans data för) att levnadsstandarden försämrades under den industriella revolutionen 1790-1840, men han ville gå emot den optimistiska uppfattningen att det gick att med statistik bevisa att de flesta arbetare i Storbritannien under den första industrialiseringsperioden fått förbättrade realinkomster.

Hobsbawm hävdade gentemot den optimistiska skolan att man inte vet tillräckligt för att kunna konstruera realistiska löneserier. Man vet visserligen en hel del om penninglönens nivå för yrkesutbildade arbetare, men för stora grupper av utbildade arbetare med oregelbundna inkomster svär man i ett totalt mörker.

Arbetslöshet

Optimisterna hade inte heller tagit den stora arbetslösheten under åren 1811-1842 i beaktande. Mest påverkades småhantverkarna och deltidssarbetarna vars

lidanden närmade sig katastrof. Detta avspeglade sig i fallande styckepreiser och undersysselsättning snarare än i ett arbete upphörde. Vårst drabbades handvävarna som man beräknar till ca en halv miljon och som därmed som familjeförsörjare representerade en och en kvarts miljon människor. Under loppet av 1830-talet förordade drygt hälften av dessa vävare sina vävstolar.

Depressionerna år 1826 och 1841-42 krävde också sina offer, på en del platser upp till 100%. Textilarbetare, järnarbete, smeder, skräddare, skomakare i mängder blev utan arbete. Säkert vet man när det gäller arbetslösheten att den var mycket högre före 1845 än efter. De fackföreningstabeller som blev tillgängliga efter 1850 och som betraktas som representativa för åtminstone en del av de utbildade maskin-, metall- och skeppsbyggnadsarbetarna har inga siffror som liknar tiden före 1845. Arbetslöshetsdata räcker inte till för att bevisa något slutgiltigt, men räcker ändå för att man skall misstänka varje optimistisk beräkning som inte har med dem, menar Hobsbawm.

Ytterligare ett bevis som optimisterna kommit med och som visat sig bristfälligt är att statistiken visar att penninglönerna steg för byggnadsarbetarna under 1830-talet och att de tjänade bra, vilket är sant. Andra uppgifter visar dock att arbetslösheten var stor bland byggnadsarbetare under samma tid och depressionen djup. Detta var för övrigt en av orsakerna till att just byggnadsarbetarna kom att ge uttryck för både extremt missnöje och radikalism.

Dyrtd

Löneuppgifter säger heller ingenting om de inte ställs emot levnadskostnaderna. Och att konstruera levnadskostnadsindex medför även i vår tid stora svårigheter. Området är fullt av fallgropar. Dessutom står

45

bevis mot bevis. Optimisterna visade t ex att levnadskostnaderna hade sjunkit efter 1815, men andra uppgifter har visat att de aktuella detaljpriserna i vissa Lancashire-butiker var ungefär lika höga år 1830 som 1790. Vidare har optimisterna visat att Londonhantverkarna fick sin största förbättring under åren 1810-1820. Mot detta står uppgiften att köttkonsumtionen per invånare i London minskade avsevärt under samma period. I allmänhet hade således Londonborna mindre råd att äta kött. Te- och sockerkonsumtionen minskade nationellt. Arbetslösheten påverkade givetvis konsumtionen. I Vauxhalldistriktet i Liverpool hade totalförtäringen minskat till hälften sedan 1835, köttkonsumtionen till hälften medan brödskonsumtionen förblev stabil, havrekonsumtionen fördubblades och potatiskonsumtionen ökade med mer än en tredjedel. Arbetarens del i den

'ekonomiska tillväxtens fördelar bestod av mera potatis, några få klädesplagg av bomull för hans familj, två och ljus, lite te och socker och en väldig massa artiklar i the Economic History Review'

skriver E.P. Thompson i sin bok 'The Making of the English Working Class'. Hobsbawm hävdar att ett av de starkaste argumenten på den pessimistiska sidan är kontrasten mellan konsumtionskurvan före och efter 1845, då den började stiga brant. Köttkonsumtionstabeller för ett större urval av befolkningen behövs dock för att få ett slutgiltigt bevis. Detta kommer kanske aldrig att bli möjligt. Pessimisterna har ytterligare ett bevis att komma med och det är dödligheten. Allmänt har det ansetts att befolkningsökningen berodde på en sjunkande dödlighet. Senare har man kommit fram till uppfattningen att ökningen låg i större födelsetal. Och faktum är, menade Hobsbawm, att den all-

männa dödligheten sjönk från 1780 till 1810, men att den därefter steg fram till 1840. En undersökning från Glasgow omfattande tiden 1821-1835 visar dessutom att dödligheten var störst bland män i arbetsför ålder, 30-60 år.

Den pessimistiska uppfattningen kan f n inte styrkas i termer om reallöner och kanske kommer aldrig några bevis att tillåta någon säkerhet. Allt som kan sägas säkert är att

'Den vanliga arbetaren förblev väldigt nära existensminimum vid en tid när han omgavs av bevis på det nationella välståndets ökning, en stor del av detta en tydlig produkt av hans eget arbete och med lika tydliga medel överfört i hans arbetsgivares händer'

Oärligt misstänkliggörande

Hobsbawm redogör också för hur de båda översättarna gick tillväga när de försökte vederlägga Engels bok för att få sina teorier att stämma. Chaloner och Henderson får 'the Condition' att framstå som underhållig och dess författare som slarvig och opålitlig genom att systematiskt uppställa alla fel och misstag i skrivningen. Deras översättning fullkomligt vimlar av noter med korrigeringar av Engels uppgifter. Sida upp och sida ner uppmärksammas man på Engels felcitat. T o m för den ovane läsaren förefaller försöken ansträngda, som t ex att det stod '16 och inte '17 år' i källan, och Hobsbawm säger att av de

verkliga fel som Engels anklagas för, så är det endast ett tiotal som verkligen kan räknas som sådana och även av dem är vissa anklagelser felgrundade.

Chaloner och Henderson ville bevisa att Engels källor var icke-representativa och selektiva. Källorna, en stor del av dem sk 'blue-books' som tillkommit på regeringens uppdrag, hade utarbetats för att ställa kapitalismen i en dålig dager, menade de båda forskarna och därför hade man tagit fram de värsta fallen för att orsaka allmän indignation. Det betydde inte att det i allmänhet var så dåligt som där framgår. På det svarar Hobsbawm, att man måste vara mycket blind för att inte se det allmänna missbruket bakom de ytterlighetsexempel som reformatorer och revolutionärer använde för att väcka opinion och han citerar Francis Blake:

'En hund som svälter vid sin herres port förutsäger statens undergång.'

Översättarna menade att Engels själv var besatt av en viss inriktning som gjorde att han skrev som han gjorde. Han var en ilsken ung man som ville hämnas på sin far, en gudfruktig affärsman från Rheinlandet genom att angripa den engelska medelklassen. Att Engels kunde beröras i sitt innersta av allt han såg med egna ögon tänkte de sig inte.

Chaloner och Henderson ansåg inte heller att Engels bevis var tillräckligt hållbara. En sådan anklagelse är lätt att göra när det gäller brist på statistik. När Engels säger att många fabriksägare utnyttjade sina kvinnliga anställda sexuellt så ligger det i sakens natur, att det inte finns någon statistik att komma med. Vi kan lika gärna tro Engels tills det finns bevis på motsatsen. Dessutom menade Chaloner och Henderson att Engels borde inte sätta sig på sina höga hästar. Han hade själv en ålskarinna som varit fabriksarbetare - Mary

Burns. Faktum är att Engels och Mary Burns levde öppet som man och hustru under 18 års tid ända till hennes död och de gjorde som många andra radikaler, protesterade mot äktenskapet och den kyrkliga vigseln.

Historiskt dokument

Chaloner och Henderson försökte likt andra optimister att skaka om den bistra (och traditionella) uppfattningen om den brittiska arbetarklassens villkor under början av 1800-talet genom att omsorgsfullt kontrollera varje referens hos Engels och så få det till att hans uppgifter var falska. Under årtal utförde de ett systematiskt och omsorgsfullt korskörande av samtida skildrare. De lyckades dåligt. Hobsbawm anser att 'the Condition' är ett förträffligt dokumenterat arbete av en man som verkligen var insatt i förhållandena. En man ur medelklassen som själv levde bland dem han skildrade, har försett oss med en bred och hållbar bevisgrund. Ingenting kan ersätta den bokens plats i 1800-talshistorikens bibliotek eller hos någon som är intresserad av arbetarrörelsen. Den är alltjämt ett nödvändigt arbete och utgör en milstolpe i kampen för mänsklighetens frigörelse. Det är en bok som alla borde läsa och det är en bok som

Litteratur:

Chaloner W.H. and Henderson W.O. Engels' Condition of the Working Class. Oxford 1958.

Engels Friedrich, The Condition of the Working-Class in England. Översättning och introduktion av Eric Hobsbawm. Panther Books 1969 (1974).

Hobsbawm E.J. Labouring Men. Studies in the History of Labour. London 1972.

Thompson E.P. The Making of the English Working Class. Penguin Books 1974.

Not:

1 Friedrich Engels 'Die Lage der arbeitenden Klasse in England' som utgavs i Leipzig 1845 och skrevs under tiden september 1844 till mars 1845, är en av de mest kända av de samtida samhällsskildringarna. Boken gavs ut på engelska år 1887 i en amerikansk utgåva och år 1892 i en brittisk. Det tog således nästan ett halvt sekel innan den bok som handlade om den engelska arbetarklassen kunde läsas av dem själva. Till svenska har boken, som nämnts, ännu ej översatts.

47

46